

JAARVERSLAG 2003

Mijnheer de minister

De statutaire vergaderingen hebben plaatsgehad in de lokaliteiten van het Paleis der Academiën in Brussel, op 27 januari, 26 mei en 27 oktober 2003. Er werden zeven sectievergaderingen gehouden, een plenaire vergadering op 27 januari en een bestuursvergadering op 27 oktober.

Lezingen gehouden op de plenaire vergadering :

WILLY VAN LANGENDONCK : *Vondelingennamen en hun classificatie*

De spreker volgt de traditionele taxonomie niet en streeft naar een meer linguïstisch verantwoorde indeling van vondelingen(achter)namen. Zijn materiaal komt vooral uit een Leuvense studentenverhandeling (Van Pellicom 2001) en heeft betrekking op achternamen van vondelingen die in de Hollandse periode van 1815 tot 1830 in het Leuvense tehuis werden opgenomen en ingeschreven in het geboorteregister van de Burgerlijke Stand in Leuven.

1. *Afkomst*

1.1. *Familiale afkomst*

De naamgeving gebeurde aan de hand van het geschreven kaartje (*billet*) dat de baby soms vergezelde.

1.2. Lokale herkomst

Deze verwijst normaal naar de plaats waar het kind gevonden werd, meestal een straat, een kerk of ander gebouw of de ingang ervan, of een boom enz. Uiteraard gaat het hier om een soort metonymie, waarbij alvast het woord *gevonden* weggelaten werd. Ook het voorzetsel van plaats kon uitvallen.

In 't Portael : gevonden in het portaal

Jacobs : gevonden op het kerkhof van de St.-Jakobskerk in Leuven

Op te merken valt dat al deze namen gevormd zijn naar patronen van bestaande familienamen. Tot deze categorie van locale namen behoren ook eigennamen of soortnamen van personen die woonden in het huis waarnaast het kind gevonden werd. Ook namen van firma's kunnen we hier onderbrengen.

Boulangier : 'bakker', gevonden op de drempel van het huis van Jaques Pacquet, bakker.

Union : gevonden in het gebouw van de maatschappij de Eendracht.

1.3. Temporele herkomst

Vondelingennamen werden soms gegeven naar de naam van de tijd, periode, (feest)dag of het moment van de dag dat ze gevonden of geregistreerd werden.

Pinxten 'Pinksteren' : gevonden op Pinksterdag

Morgent 'morgen' : gevonden om 5.30 uur 's morgens

2. Karakterisering

2.1. Fysieke en andere uitwendige eigenschappen

Verlaten kinderen konden specifieke fysieke en andere externe karakteristieken vertonen. Dit vormt dan ook een verder motief voor achternamen.

Fijn, Maeger, Den Grootte, Swart.

Muts (met een muts), *Frisure* (met krulhaar).

2.2. Psychische eigenschappen

De psychische staat waarin de baby was gevonden, inspireerde de naamgever tot nog andere reeksen achternamen.

Agitée, Droef, Drift 'driftig'.

2.3. Sociale status

Hoewel de regering in 1812 verbood om namen te geven die konden herinneren aan de vondelingenstatus van de baby, komen daarna dergelijke namen toch nog frequent voor.

Jetton : weggegooid

Asyle : tehuis

Niemand, Niet (d.i. niet gekerstend)

3. Puur formele namen

De administratie werkte b.v. gewoon een alfabetische lijst van (binnenlandse of zelfs buitenlandse) stadsnamen, van fruit of groenten af.

Van Aken, Van Bremen

Ajuyn 'ui', *Asperge*

Niet zelden werden nonsenswoorden als naam toegekend. Een nog niet totaal willekeurige naamgeving was

het fabriceren van een onomastisch neologisme dat geleet op een naam die net aan een voorgaande baby was gegeven. Het verst ging men door volledig arbitraire formaties uit te denken.

Joor naar *Jooris*

Nijster naar *Nijs*

Jeurk, Joek, Frod, Mierde, Ipper, Jalte

We constateren dus dat vondelingennamen bijzondere karakteristieken vertonen, afgeleid van de bijzondere situatie waarin een verlaten kind werd aangetroffen. We vinden wel een spanning tussen enerzijds de neiging van de vondelingennaamgever om niet te veel af te wijken van de normale familienaamgeving en anderzijds de tendens toch zonder veel scrupules de vondelingenstatus te laten uitkomen in de naamgeving. Een nieuwe semantische categorie is de temporele origine. De beschreven formele willekeur lijkt samen te gaan met de totaal machteloze status van verlaten kinderen. Van veel respect getuigt dit soort naamgeving niet, hoewel men toch enig begrip kan opbrengen voor de naamgevingsproblemen die door de enorme toevloed van vondelingen in de 19de eeuw veroorzaakt werden. Tot slot dient gezegd dat, althans theoretisch, de naam van een vondeling slechts voorlopig was. Het toewijzen van de echte familienaam was echter maar mogelijk in zoverre de natuurlijke afstamming later achterhaald kon worden.

Literatuur

- BOSWELL, J. 1990. *Overgeleverd aan vreemden. Verlaten van kinderen in de Oudheid en de Middeleeuwen*. Leuven : Kritak.
- DE MAN, L. 1954/1956. Vondelingen en hun naamgeving. *Med. Ver. Naamkunde* 30 : 54-78; 32; 15-47. Ook als *Anthroponymica* 7. Leuven/Brussel, 1956.

- GRAULS, J. 1943. Mechelse vondelingen. In : *Gedenkboek Pr. Verheyden*, p. 183-204. Antwerpen.
- HENDRICKX, J. 1976/1977. Vondelingen te Leuven. *Vlaamse Stam. Tijdschrift voor Familiegesciedenis* 12, 1976 : 259-268, 419-430, 541-548; 13, 1977 : 39-46.
- VAN PASSEN, R. 1970. Vondelingen in het Antwerpse in de 16e-19e eeuw. *Naamkunde* 2 : 121-153.
- VAN PELLICOM, Katrien. 2001. De naamgeving van de Leuvense vondelingen tijdens de Hollandse periode (1815-1830). Lic.-verh., K.U. Leuven.

JEAN GERMAIN : *Campenaire/Campinaire, blason populaire, nom de famille, toponyme et lexème : de la légende à la réalité* (zie *Handelingen KCTD LXXV* (2003), 85-112).

Lezingen gehouden in de Vlaamse afdeling :

JACQUES VAN KEYMEULEN : *Semasiologische opzoekbaarheid : de vorm van de trefwoorden in de grote regionale dialectwoordenboeken (WBD, WLD, WVD)*.

In de drie woordenboeken kunnen onomasiologische en semasiologische zoekoperaties uitgevoerd worden. In wat volgt, heeft de spreker het uitsluitend over de semasiologische opzoekmogelijkheden, dus over de vorm van de trefwoorden. Hoewel de lezing zich toespitst op de gang van zaken bij het WVD, gelden de uitspraken ook voor de twee andere projecten

1. De vernederlandste trefwoorden

De drie woordenboeken gebruiken als trefwoorden in principe zgn. vernederlandsingen. Het spreekt vanzelf dat deze "normalisering" naar de Nederlandse cultuurtaal steunt op een etymologische identificatie van het dialectwoord. In de praktijk gebruikt het WVD 3 soorten vernederlandsingen : de etymologische A.N.-pendant, de lexicale A.N.-pendant en omspelling op basis van synchro-

ne klank-spelling-overeenkomsten tussen dialect en standaardtaal.

We hebben hiermee vooral vuistregels beschreven. De lexicograaf moet in de praktijk met zeer vele zaken tegelijk rekening houden, en vaart daarbij dikwijls op zijn intuïtie. Zo probeert de redacteur een al te sterk aanzwellen van het aantal analytische omspellingen tegen te gaan. Bepaalde klankverschijnselen doen het probleem van de te sterke aangroei van trefwoorden rijzen. Ook kan de redacteur een interessant verschijnsel in het trefwoord honoreren (bv. *fornoois*, *forneis*, *fornuis* worden in het lemma FORNUIS van het WVD als trefwoorden gehonoreerd om onderzoek naar de *ui*² mogelijk te maken).

2. De fonetische documentatie

Aangezien de vernederlandste trefwoorden dus vanuit verschillende gezichtspunten tot stand kunnen komen, is er behoefte aan controle. Die controlemogelijkheid wordt in principe geleverd door de zgn. fonetische documentatie. De 3 GRW hebben elk een noteringssysteem ontwikkeld waarmee de uitspraak van de dialectwoorden benaderend wordt weergegeven: het WLD noteert het fijnst; het WVD het grofst; het WBD zit daartussenin. De FD is de informatielaag met het laagste analytische niveau en is in tegenstelling tot het trefwoordenbestand homogeen

3. Een nieuwe aanpak voor Deel III 'Algemene Woordenschat'

Voor de Algemene Woordenschat werd de optie genomen om sterk op de FD te besparen, zonder echter het essentiële prijs te geven, en bovendien die fonetische documentatie enkel nog in de digitale database op te slaan en dus niet meer in de gepubliceerde woordenboekafleveringen te presenteren. De regelmatige klankverschijnselen worden beschreven in een fonetische inleiding, zodat de

woordenboekteksten ontlast kunnen worden van redundantie. Het verdwijnen van de FD in de gepubliceerde woordenboekafleveringen wordt gecompenseerd door de introductie van zgn. lexicale varianten en subtreffwoorden, naast de vernederlandse trefwoorden. De lexicale varianten proberen het intuïtieve 'beeld' dat de dialectsprekers van een bepaald woordvorm hebben te vatten.

De eenvoudige opzoekbaarheid van de trefwoorden stelt eisen aan het empathisch vermogen van de redacteur. Hij moet proberen te voorzien wat een gebruiker in het woordenboek zal willen opzoeken en op welke manier hij dat zal willen doen.

Jan GOOSSENS : *De rijmen in Hendrik van Veldekes eerste lied.*

Hendrik van Veldekes liederen zijn overgeleverd in twee Alemannische handschriften : het *Weingartner* (B) en het *Grote Heidelbergse* handschrift (C). Een vergelijking van de rijmen in de twee versies van het eerste lied leert dat dit aanvankelijk verscheidene noordwestelijke ('Nederlandse') kenmerken vertoonde die bij een transpositie in een Alemannische schrijftaal moeilijkheden moesten opleveren. Dat resulteerde in een aantal onzuivere rijmen in B. Dat C daarentegen doorlopend zuivere rijmen vertoont, is gedeeltelijk het gevolg van ingrepen van de kopiïst, maar het weerspiegelt ook gedeeltelijk een traditie die tot het origineel terugreikt. Die kenmerken zijn niet specifiek Limburgs : hun dialectgeografie omvat een grotere ruimte, die zowel een strook ten westen als een ten oosten van het Maasland omvat.

FRANS DEBRABANDERE : *De plaatsnaam Doolage.*

Doolage is een wijd verspreide plaatsnaam, en niet alleen in Vlaanderen sensu stricto. In Zulte komt in 1404 al *de*

Dolaghe voor en De Flou vermeldt de naam al vanaf 1432. In toenamen zijn de attestaties ouder. Het oudste voorbeeld is : 1281 Katerina de Doelage. Telkens treffen we de naam in de vorm *Do(o)lag(h)e* aan. Verdam citeert *Doel-lage* uit de Haagse bijbel van 1360, maar onder het trefwoord *dootlage* 'een water dat dood ligt, d.i. waar geen stroom is'. Kiliaan vermeldt het woord eveneens i.v. *dood-laeghe* rectius *dood-laeck*. Het woord komt ook in de dialecten voor. In de idiotica moeten we het woord wel telkens onder het lemma *doodlaag*, *doodlage* zoeken, al zegt De Boerbij 'uitspraak *doo-lage*'.

Alle auteurs verklaren het eerste lid als 'dood'. Maar alle oude attestaties geven een vorm zonder *d/t*; pas in de 16e eeuw duiken *dood*-vormen op. Het eerste lid kan dus niet *dood* zijn, wel *dool*, van het werkwoord *dolen* 'dwalen, onzeker zijn over de weg, van de weg af raken, onzeker zijn'. Mnl. *dole* 'onzekerheid aangaande de te volgen weg, doolweg'. Een *dolage* is volgens spreker een *dool-lage*, een plaats waar je op onzekere bodem staat, waar je verdooft. Een bezwaar is evenwel de dialectische uitspraak met scherplange *o*, die wel past voor *dood*, maar niet voor *dool*.

PAUL T.C. KEMPENEERS : *Beeldrijke plaatsnamen in het oosten van Vlaams-Brabant*.

De spreker stelt vast dat in veel toponymische verhandelingen te weinig gebruik wordt gemaakt van cartografisch materiaal. De bruikbaarheid van plaatsnamenlijsten wordt verhoogd als de toponymist de meeste namen op een kaart situeert.

Daarom begint elk onderzoek naar de toponymie van een stad of dorp met het opstellen van een "historische atlas", aangevuld met een "thesaurus van eigenaars". Op deze wijze is het mogelijk om de oude toestand van b.v. Tienen, Zoutleeuw of Landen te reconstrueren. Kempe-

neers gaat in zijn atlassen nog verder en beschrijft elk perceel met zijn oppervlakte, de aard van de bodem (huis, akker, weide, enz.), met bekende eigenaars. Met zo'n atlas vindt hij in Tienen de verdwenen Kattestraat terug. Ook weet hij meer dan 350 huisnamen exact te lokaliseren. Hotel Alpha staat op de plaats van de vroegere Drie Koppen, naast het Zwart Schaap. In Zoutleeuw maakt hij een duidelijk onderscheid tussen de familienaam Udekem en het gehucht Uithem. Ook merkt hij op, dat er op de Grote Markt geen Lakenhuis meer staat, wel een Vleeshuis.

Door het landschap te reconstrueren, zoals het er 200 jaar geleden uitzag, kunnen inzinkingen in het terrein (delle of ketel genoemd) aangetoond worden. Ondanks alle latere wijzigingen weet Kempeneers in Tienen het Kistkerkhof terug te vinden. Aanduidingen met *lang* of *groot* (zoals Langveld) worden zinvol, als de toponymist de vroegere toestand op een kaart reconstrueert. Een Hemelrijk komt weer te voorschijn, als men weet dat bochten van de Grote Gete in de 19de eeuw werden afgesneden. Namen als Driebunders en Tienbunders worden duidelijk, evenals een Kruising bij de kruispunt van wegen.

De beeldrijkste namen ontstaan vooral door de aanduiding van specifieke vormen van percelen. Kempeneers noteert namen als Driebek en Eegde (voor driehoekige percelen), naast Krombunder, Keespin, Varkensstaart, Geitenstaart, Schotelbeemd, Tabakspijp en Halskleed.

In de Waalse afdeling werden drie lezingen gehouden.

Het *Bestuur van de Commissie* voor de periode 2002-2003 was als volgt samengesteld: Mw. Reine MANTOU, voorzitter; Georges DE SCHUTTER, ondervoorzitter en voorzitter van de Vlaamse afdeling; Mw. Martine WILLEMS, voorzitter van de Waalse afdeling; Jef CAJOT, se-

cretaris van de Vlaamse afdeling; Jean GERMAIN, secretaris van de Waalse afdeling; Frans DEBRABANDERE, secretaris-generaal.

Samenstelling van de Commissie: De Commissie betreurt het overlijden van haar lid Robert VAN PASSEN (Vlaamse afdeling).

De *Handelingen LXXV* (2003) telden 504 bladzijden. Ze werden geruild met een aantal tijdschriften en wetenschappelijke instellingen (zie lijst). De door aankoop of ruil verkregen werken werden gedeponereerd in onze bibliotheek, die ondergebracht is in de bibliotheek van de Koninklijke Vlaamse Academie van België voor Wetenschappen en Schone Kunsten. Honderd exemplaren worden de wetenschappelijke centra van de Belgische universiteiten ter beschikking gesteld, ten behoeve van onderzoekers en studenten.

De Vlaamse afdeling publiceerde het Werk 24, nl. *Publicaties over plantennamen in Nederland, Nederlandstalig België en Frans-Vlaanderen* door Har BROK. De Waalse afdeling publiceerde haar Mémoire 22, nl. *Cultures diverses, prairies, vergers et jardins à Jauchelette* door Jean-Jacques GAZIAUX..

Inzake straatnaamgeving werd de Commissie in 2002 door talrijke Brusselse, Waalse en Duitstalige gemeenten geraadpleegd.

De Commissie heeft de *taalkundige aanpassing van de geografische namen van de stafkaarten* die door het Nationaal Geografisch Instituut uitgegeven worden, voortgezet. Voor de Vlaamse afdeling heeft het Instituut voor Naamkunde in Leuven onder leiding van Willy VAN LANGENDONCK en met medewerking van Francisca GOEMINNE advies uitgebracht i.v.m. 167 toponiemen in de volgende 28 gemeentes (kaartbladen NGI nrs. 17/2, 17/3, 17/5, 17/6,

17/7, 17/8, 19/8 en 20/1): Alveringem, Balen, Beverlo, Dessel, Driekapellen, Eindhout, Eksel, Geel, Hechtel, Heppen, Kwaadmechelen, Laakdal, Leisele, Leopoldsburg, Lo, Lommel, Meerhout, Mol, Olmen, Oostham, Overpelt, Peer, Pervijze, Retie, Roesbrugge-Haringe, Veurne, Westvleteren, Wijchmaal.

In de Waalse afdeling werd het onderzoek gedaan door Jean-Marie PIERRET, Martine WILLEMS en Leo WINTGENS.

Met de meeste hoogachting

Brugge, 31 december 2003

Algemeen secretaris

Voorzitter

FRANS DEBRABANDERE

REINE MANTOU